

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті висвітлено окремі проблеми організації туристсько-краєзнавчої роботи зі студентами у вищих навчальних закладах, зокрема, доведено, що похід як найбільш комплексна форма туристсько-краєзнавчої діяльності, що обов'язково містить у собі й краєзнавство, дає змогу одночасно досягати всіх цілей, поставлених перед туристсько-краєзнавчою діяльністю; визначено місце й роль туристсько-краєзнавчої діяльності в навчально-вихованому процесі вищого навчального закладу; сформульовано завдання, що постають перед вищими навчальними закладами в галузі туристсько-краєзнавчої діяльності.

Ключові слова: туристсько-краєзнавча діяльність, вищий навчальний заклад.

Нині в Україні значну увагу приділяють розвитку сфери туризму. Її все частіше розглядають як сферу економічної діяльності, здатної давати прибутки, впливати на економічний стан міст, областей, регіонів. На тлі активного розвитку туризму як сфери бізнесу несправедливо позбавлені уваги не менш важливі інші його грані. Знизилася увага до туризму як сфери педагогічної, виховної діяльності, патріотичного виховання молоді, активного відпочинку, корисного проведення дозвілля громадян України. Необхідність розвитку спортивно-оздоровчого туризму вимагає нового ставлення до цього питання.

Туризм як соціальне явище має багато тлумачень. Це й подорож, в якій розваги й відпочинок поєднуються з пізнавальними цілями. Це й подорож задля задоволення, як називають його німці, або із цікавості, як трактують італійці. За визначенням ООН, туризм – усі види руху населення, які не пов'язані зі зміною місця проживання й роботи, подорожі з метою відпочинку, участі в наукових, ділових і культурних зустрічах. Українська радянська енциклопедія визначає “туризм” як один із видів активного відпочинку, який поєднує відновлення продуктивних сил з оздоровчими, пізнавальними, спортивними та культурно-розважальними цілями. Існують й інші визначення туризму. Усі вони з тим чи іншим ступенем точності розкривають зміст поняття.

Незважаючи на те, що в сучасних західних умовах “туризм” дедалі частіше означає сферу надання послуг особам, які перебувають на відпочинку, тобто туристичну індустрію з багатогалузевим виробничим комплексом, незаперечним є й той факт, що в свідомості сучасних українців він ще існує у своєму первісному значенні.

Основними чинниками виникнення такого соціального явища, як туризм, були такі: соціально-економічний (розвиток суспільства, виникнення товарно-грошових відносин, розподіл праці та інші досягнення в економіці); географічний (різне розташування країн і необхідність налагодження зв'язку між ними, наявність тих чи інших природних ресурсів); демографічний (збільшення кількості населення й різні демографічні процеси); політичний

(освоєння або загарблення нових земель, перерозподіл сфер впливу); мотиваційний (зміна ціннісних орієнтацій). У другій половині ХХ ст. ці чинники було доповнено ще одним не менш важливим – екологічним.

Усі ці чинники взаємопов'язані, взаємодіють і майже однаково впливають на розвиток туризму в суспільстві.

Проблема розвитку туристсько-краєзнавчої діяльності у вищих навчальних установах є однією з основних.

У Положенні “Про організацію туристської, краєзнавчої і екскурсійної роботи” подано перелік, який складається з 18 форм такої роботи, що передбачає організацію екскурсій, прогулянок, походів, багатоденних подорожей і експедицій, участь підростаючого покоління в роботі гуртків, секцій, клубів, де проводяться вікторини, конкурси, змагання з використанням краєзнавчих матеріалів тощо.

Цей перелік можна поповнити ще й такими формами, як туристський табір, навчально-тренувальний збір, семінари, консультації, огляди готовності тощо. Але й тепер його не можна вважати повним і остаточним: можливі ще якісь форми, поки не напрацьовані практикою, але які народяться в майбутньому.

Різноманітні форми діяльності забезпечують комплексний характер туристсько-краєзнавчої діяльності в навчанні, вихованні й оздоровленні студентів, в ній закладені широкі можливості для творчої самодіяльності: спортивної, наукової, художньої, технічної, соціальної [1].

Але не всі частини цілого (що становлять у вищому навчальному закладі туристично-краєзнавчу діяльність) рівнозначні між собою, є більш важливі, основні, а є менш важливі, неспецифічні. Як найбільш важливі ми виокремлюємо групу із шести елементів: походи, прогулянки, екскурсії, експедиції, зльоти, змагання [1; 3]. Саме цей ряд становить основне ядро змісту туристсько-краєзнавчої діяльності у вищих навчальних закладах.

Сутністю туристської діяльності, тієї самою суттєвою формою її, тим зерном, без якого немає туризму, є похід – ближній і дальній, одноденний і багатоденний, категорійний. Дійсно, без походів туризму немає й бути не може. Існуюча в деяких педагогів думка, що замість походів можна проводити екскурсії, які цілком замінять походи і приведуть до такого ж результату, є помилковою [2; 3]. Тільки похід як найбільш комплексна форма туристсько-краєзнавчої діяльності, що обов'язково містить у собі і краєзнавство, і екскурсії (без екскурсій, спостережень похід неможливий), дає змогу одночасно досягати всіх цілей, поставлених перед туристсько-краєзнавчою діяльністю.

Якщо у вищих навчальних закладах проводять багато екскурсій, поїздок, реалізують краєзнавчий принцип викладання основ наук, влаштовують виставки, працює свій студентський клуб, – усе це робить туризм у вищому навчальному закладі фактом, а навчальний заклад – туристським.

Проте найчастіше у вищих навчальних закладах проводять походи й туристські змагання, але немає краєзнавчої роботи: екскурсій, експедицій, виставок, відвідувань музею, або, навпаки, проводять роботу з краєзнавчої

теми, створюють музей, проводять конференції, але майже немає походів, або вони не пов'язані з краєзнавством, з пошуковою тематикою.

На жаль, відрив краєзнавства від туризму, така однобока туристсько-краєзнавча діяльність – дуже поширене явище у вищих навчальних закладах [3; 4].

Мета статті – висвітлити головні проблеми, що супроводжують розвиток туристсько-краєзнавчої діяльності у вищих навчальних закладах.

Яка ж кількість туризму потрібна вищому навчальному закладу? Проста загальна кількість проведених за навчальний рік туристських походів ще не визначає цілком рівень розвитку студентського туризму у вищому навчальному закладі. Якщо, наприклад, у вищому навчальному закладі багато походів, але всі вони одно-дводенні, немає категорійних, то говорити про високий рівень туризму в цьому закладі не доводиться, це точна ознака відсутності в ньому гурткової форми туристської роботи. Тут студенти позбавлені перспективи, вони з року в рік ходять тільки в невеликі походи, їхня майстерність, їхній туристський досвід не зростає, їхній краєзнавчий горизонт не розширюється, їхні туристські інтереси урізані. У такому вищому навчальному закладі немає динаміки в розвитку туристсько-краєзнавчої діяльності.

Часто спостерігається й інша картина, коли у вищому навчальному закладі проводять різні за складністю походи, причому досить багато, але й вона не розкриває цілком рівень розвитку туризму у вищих навчальних закладах. У таких показниках “замасковано” звичайну ситуацію: один-два молодих викладачі інтенсивно ходять у походи зі своїми групами ледве не щонеділі, а більше в походи ніхто не ходить. Фактично в такому вищому навчальному закладі в туристській діяльності задіяні лише 30–40 студентів. Отже, у такому вищому навчальному закладі розвинута гурткова форма туристської роботи й майже відсутня масова.

Головним у визначенні кількісної сторони справи є таке: потрібний комплекс – кількість, різноманітність і охоплення студентів походами.

Безперечно, чим більше охоплення походами, тим вищий рівень системи туристсько-краєзнавчої діяльності. Туризм потрібний кожній молодій людині, але різною мірою. У цьому виявляється зміст розподілу студентського туризму на дві частини, що однаково потрібні вищому навчальному закладу: “малий, масовий туризм” – для великої кількості молоді, “великий, гуртковий туризм” – для невеликої групи студентів. Ці частини взаємозалежні, доповнюють одна одну. Отже, вищому навчальному закладу потрібний баланс масового й гурткового туризму [2; 4].

Щоб визначити, скільки необхідно вищому навчальному закладу туризму, треба йти від молоді, від її інтересів, захоплень, схильностей. А вони в них дуже різні: в одних футбол, в інших – комп'ютер, у когось – техніка. У зв'язку із цим слід визначити, яким є ставлення реальних студентів до туризму, чи всім він подобається й наскільки.

Аналізуючи результати наукових досліджень, практичної діяльності, можна виокремити чотири групи ставлення студентів до туристсько-краєзнавчої діяльності (див. табл.).

Таблиця

Ставлення студентів вищого навчального закладу до активного туризму

Група	Участь у походах	Ставлення (мотиви, причини)
1	Не бере участі	Байдужий до туризму, має інші захоплення. Один раз сховався – відбили бажання. Боїться походів, не сприймає спортивні походи. Не дозволяють батьки. Не дозволяє здоров'я
2	Бере участь рідко	Бере участь за вимогою викладача (підкоряється наказу, загальній волі групи). Бере участь зі стадних спонукань. Йде в похід без інтересу, має інші захоплення
3	Бере участь часто	Бере участь із задоволенням, але цікавиться лише зовнішньою стороною справи – романтикою, пригодами. Батьки навіть заохочують (був у походах з батьками, родичами). Глибокого, творчого інтересу до туризму не має
4	Майже завжди бере участь	Туризм – головне захоплення. У ньому бачить життєвий інтерес, мріє про розряди, про звання майстра спорту України, мріє стати вченим-мандрівником, відкривачем. У туризмі знаходить своє "обличчя": у походах самий авторитетний член групи. У групі він, можливо, відстає, у поході – веде

Практика засвідчує, що з підвищенням рівня туристсько-краєзнавчої діяльності в студентів зростає потреба в туризмі. Інтереси студентів не стоять на місці, вони бурхливо розвиваються: комусь усе ще мало, а комусь уже досить. Межу насичення потреб у туризмі треба вміти визначати вчасно й планувати роботу адекватно рівню сьогоденних інтересів студентів, ледве перевершуючи його. Необхідно чітко розмежувати загальний для всіх (масовий) туризм і туризм аматорський (секційний). Це бажаність походів і екскурсій у кожній групі й обов'язковість походів для студентів, що виявили підвищений інтерес до туризму. Якщо це не врахувати, незабаром у вищому навчальному закладі може з'явитися неконтрольований самовільний туризм студентів.

Для системи туристсько-краєзнавчої діяльності важливими є її постійний розвиток, якісне й кількісне вдосконалення, це не щось раз і назавжди задане, одномірне, цей рух уперед, постійне відновлення.

Для збереження та розвитку туристсько-краєзнавчої діяльності у вищому навчальному закладі необхідно вирішити багато завдань, а саме:

1. Віддати пріоритет розвитку самодіяльного спортивного туризму. Зараз дуже велика небезпека крену в пасивний плановий екскурсійний туризм. Далекі освітньо-розважальні екскурсійні поїздки містами і "святими місцями" – це дуже заразне захоплення. На основі екскурсійного туризму система туристсько-краєзнавчої діяльності повноцінно розвиватися не буде. Справа не тільки в тому, багато у вищому навчальному закладі туризму чи його мало, важливо ще й те, який він за своїми якостями. А плановий і самодіяльний туризм за своїми властивостями значно відрізняються.

Самодіяльний (спортивний і пізнавальний) туризм потрібний вищому навчальному закладу, тому що в його основі лежать самостійні дії студентів, а вони і є та база, той фундамент, на якому успішно відбувається процес на-

вчання й виховання. Започаткувавши у вищому навчальному закладі плановий туризм, залишивши молодь діяти самостійно, ми обкрадаємо педагогіку. Це помилка – будувати виховання на результатах чужої праці. Туристсько-краєзнавчу діяльність у вищих навчальних закладах треба розуміти як спільну роботу викладачів і студентів, і чим більша частка праці самих студентів в організації й проведенні туристських походів і екскурсій, тим краще для справи.

2. Викладач-організатор – головна дійова особа й основне джерело ініціативи в туристсько-краєзнавчій роботі. Принаймні він повинен таким бути. Тому необхідно постійно й енергійно піклуватися про ідеологічну, фізичну й технічну туристську підготовку викладачів-організаторів.

3. Не можна впроваджувати у вищих навчальних закладах туризм адміністративно-командними, насильницькими методами. Також не слід нав'язувати учасникам походів і екскурсій непосильні для них поки що фізичні й розумові навантаження. Завжди треба виходити із сьогоденного рівня розвитку туристських інтересів і здібностей. “Що сьогодні хочуть і можуть студенти?” – це питання має бути керівним показником у всіх туристських справах. І вирішувати його треба завжди разом зі студентами. Якщо ж вони хочуть неможливого, треба показати їм варіанти, як зробити виконання бажань можливим у майбутньому. Однак треба не тільки враховувати інтереси студентів, а й формувати їх. Не можна насильно нав'язувати такі мети походу, до яких сьогодні студенти ще не доросли, тому що такий туризм вони не приймуть. Нехай поки їхні інтереси примітивні – необхідно прийняти їх де-факто і йти в похід із цими зрозумілими й бажаними для них цілями, а в поході поволі формувати нові, більш складні інтереси.

Особливу турботу організатори туристсько-краєзнавчої діяльності у вищих навчальних закладах повинні виявити до тих студентів, яких ми зарахували до четвертої групи відносин. Треба організовувати для них секції, у яких будуть рости майбутні розрядники, інструктори, організатори й пропагандисти туризму. Система туристської роботи не буде успішно розвиватися без міцного активу студентів-туристів. Актив (секційна частина туристсько-краєзнавчої діяльності) повинен якісно рости з випередженням розвитку масового туризму. Обидві ці частини тісно взаємопов'язані: масові одноденні походи, прогулянки й екскурсії стимулюють гурткову роботу, а вихованці секцій – кваліфікований актив мандрівників і краєзнавців, які дуже потрібні для розвитку та зміцнення масової туристської роботи.

Але помилкою буде, якщо обмежитися тільки розвитком мережі секцій для любителів туризму й не займатися туризмом у групах, адже мінімум туризму потрібний усім студентам.

4. Усіляко треба розвивати зовнішні зв'язки студентського туризму з іншими вищими навчальними закладами й організаціями – зі станцією юних туристів, з музеями, різними товариствами, редакціями газет, туристськими клубами, секціями туризму підприємств і лісництвами, відділами культури, санепідемстанціями, досвідченими краєзнавцями тощо.

5. У суспільстві вважають, що туризм – це відпочинок, але для вищих навчальних закладів він є частиною навчально-виховного процесу. Є професії, що забезпечують відпочинок іншим людям, їхнє навчання та виховання на туристичній стежці. Самі студенти, що вже одержали фундаментальну, майже професійну інструкторську підготовку з туризму, можуть взяти в цьому участь.

У процесі туристсько-краєзнавчої діяльності є реальна можливість використовувати студентів – досвідчених туристів у реальній справі – у виробництві туризму для свого факультету, закладу. Захоплення студентів туризмом поступово переростає в їх різноманітну діяльність, але не тільки для особистої користі, для своєї групи, а й на загальне благо свого закладу. Робота з організації туристсько-краєзнавчої діяльності нітрохи не менш значуща, ніж виробнича практика, ремонт аудиторій тощо. Робота в студентських турклубах – це школа виховання організаторів, пропагандистів, керівників.

Висновки. Отже, до розвитку туристсько-краєзнавчої діяльності у вищих навчальних закладах необхідний диференційований підхід.

Результати подальших досліджень вбачаємо у визначенні шляхів залучення майбутніх фахівців туристичної галузі до туристсько-краєзнавчої роботи.

Список використаної літератури

1. Биржаков М.Б. Введение в туризм / М.Б. Биржаков. – СПб. : Издательский торговый дом Тера, 1999. – 192 с.
2. Квартальнов В.А. Туризм : учебник / В.А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 320 с.
3. Конох А.П. Теоретичні засади професійної підготовки фахівців спортивно-оздоровчого туризму в університеті / А.П. Конох // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. – Івано-Франківськ : ПНУ, 2008. – С. 47–49.
4. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму : навч. посіб. / О.М. Жданова, А.М. Тучак, В.І. Поляковський, І.В. Котова. – Луцьк, 2000. – 236 с.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2014.

Маковецкая Н.В. К проблеме развития туристско-краеведческой деятельности в высших учебных заведениях

В статье освещены отдельные проблемы организации туристско-краеведческой работы со студентами в высших учебных заведениях, в частности, доказывається, что поход как наиболее комплексная форма туристско-краеведческой деятельности, которая обязательно включает и краеведение, позволяет одновременно достигать всех целей, которые вообще ставятся перед туристско-краеведческой деятельностью; определяется место и роль туристско-краеведческой деятельности в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения; формулируются задачи, которые стоят перед высшим учебным заведением в сфере туристско-краеведческой деятельности.

Ключевые слова: туристско-краеведческая деятельность, высшее учебное заведение.

Makovetska N. On the problem of the development of tourist activities and local history in higher education

This article highlights some of the problems of the Tourist and local history work with students in higher education, in particular, proved that the campaign as the most complex form of tourism and local history activities must include the local history and, at the same time allows to achieve all the goals that generally relate to tourism activities and local history, noted the

need to clearly delineate the boundaries of the mass and sectional tourism based on the analysis of the results of research, practice singled out four groups of students according to their attitude towards tourism and local history activities, a short description of each of them; The place and role of tourist activities and local history in teaching and brought up during a higher education institution, along with the task faced by higher education institutions in the field of tourism and local history activities, among them – give priority to the development of amateur sports tourism, care for ideological, physical and technical tourist training of teachers and organizers, participants not to impose excessive hikes and excursions for them until the physical and mental stress, develop external relations student tourism with other universities and organizations to attract students who have already obtained a fundamental, almost professional instructor training tourism, the organization of tourist and local history work; concluded that the development of tourist and regional studies in higher education institutions need a differentiated approach; the results of further studies are seen in identifying ways of familiarizing future professionals tourism sector to tourist and local lore work.

Key words: *tourism and local history activities, higher education institution.*